

Mađarska škola u Novskoj

DENIS NJARI

Filozofski fakultet u Osijeku

Lorenza Jägera 9

HR- 31 000 Osijek

denis.njari@gmail.com

Predhodno priopćenje

Preliminary communication

Primljeno/Received: 27.7.2022.

Prihvaćeno/Accepted: 19.9.2022.

Rad po prvi put detaljnije predstavlja rad i djelovanje osnovne škole na mađarskom nastavnom jeziku koja je djelovala u Novskoj krajem austro-ugarskoga razdoblja. Školu su osnovala Mađarske državne željeznice 1913. godine i bila je jedna od rijetkih škola toga tipa koje su djelovale u zapadnoj Slavoniji, za razliku od niža škola s mađarskim nastavnim jezikom koje su tada djelovale na području istočne Slavonije. Glavni izvori koji se koriste za rad čuvaju se u baštinskim ustanovama u Mađarskoj, sastavljeni su od tadašnje mađarske uprave i pisani su mađarskim jezikom te se, zajedno s relevantnom mađarskom literaturom, kompariraju s hrvatskim pogledom na navedenu problematiku.

Ključne riječi: mađarska škola, Novska, mađarska manjina, Mađari, manjinsko obrazovanje, željezničarske škole

UVOD

Škole s mađarskim nastavnim jezikom na području Hrvatske postoje vjerojatno već od sredine 16. stoljeća, kada se spominju u okviru reformacije kao škole uz kalvinske župe u Slavoniji i Baranji.¹ Razdoblje od kada postoji i sačuvana arhivska dokumentacija o tim školama jest sam početak 18. stoljeća, primjerice za Retfalu, danas zapadni dio grada Osijeka, postoje pomenični podaci i o školskim učiteljima, predmetima koji su se podučavali i sl. Za gotovo sva naselja u kojima su prevladavali Mađari kalvini u Slavoniji i Baranji postoje takvi podaci o školama od sredine ili kraja 18.

stoljeća nadalje.² Što se tiče katoličkih mjesta, među starije škole s mađarskim nastavnim jezikom ubrajaju se škole u Antunovcu i Vladislavcima nedaleko od Osijeka koje je vlastelinska obitelj Adamović osnovala 1836. godine.³ Ipak, najproblematičnija situacija sa školama s mađarskim nastavnim jezikom nastaje krajem 19. stoljeća i u prvim dvama desetljećima 20. stoljeća, kada Julijansko društvo⁴ osniva škole uglavnom po Slavoniji gdje su Mađari bili zastupljeniji, a u pravilu u nešto urbanijim, tada prometno relevantnim sredinama osnivaju ih i uz suradnju s Mađarskim kraljevskim državnim željeznicama.⁵ Mađarske kraljevske državne željeznice škole su otvarale uglavnom u Slavo-

¹ Olga Penavin, *A nagycsaládszervezet* (Novi Sad, 1981.), str. 202.; Károly Lábadi, *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában* (Osijek: HunCro, 2012.), str. 187.; Denis Njari, *Mađari istočne Slavonije od 1702. do 1831. godine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2018.), str. 81-108.

² Isto.

³ Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva*, svezak IV. (Zagreb, 1910.), str. 85.; Josip Lakatoš, *Narodna statistika* (Osijek, 1914.), str. 47.; Denis Njari, *Povijest Vladislavaca* (Osijek: Matica hrvatska, 2021.), str. 122.

⁴ Djelovanje Julijanskoga društva na osnutku škola s mađarskim nastavnim jezikom na području Slavonije poznato je pod nazivom »julijanska akcija« ili »slavonska akcija«. Julijansko je društvo uživalo veliku materijalnu potporu ugarske vlade iz Budimpešte, a hrvatska ih je javnost i dio politike, uglavnom neopravdano, smatrala oruđem mađarizacije hrvatskog stanovništva Slavonije. Više o Julijanskoj akciji u: Béla Makkai, *Végvár vagy hídfő? Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, Kisebbségkutatás könyvek* (Budapest, 2003.)

Godine 1907. krenuo se provoditi i tzv. Apponyijev školski zakon po kojemu su djeca do završetka 4. razreda trebala naučiti mađarski jezik. Osim toga, iste je godine donesena i tzv. željeznička pragmatika po kojoj je postalo određeno da je mađarski jezik službeni na željeznicama i na području Hrvatske i Slavonije. Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907* (Beograd, 1960.), str. 183.

⁵ Josip Gujaš, »Nacionalna obrana Mađara u Slavoniji na prijelomu XIX i XX st. U okviru »Slavonske akcije«, *Historijski zbornik*, br. 23-24., Društvo za hrvatsku povijesnicu (Zagreb, 1971.); Béla Makkai, *Magyar nemzetpolitikai törekvések Szlavóniában a 19-20. század fődulóján, Rovátkák* (Osijek: HunCro, 2011.), str. 67-68. Dinko Župan, »Kulturni i intelektualni razvoj u Hrvatskoj u »dugom« 19. stoljeću«, u: *Temelji moderne Hrvatske* (Zagreb: Matica hrvatska, 2016.), str. 279.

niji, gdje je živio najveći dio Mađara, najčešće u blizini željezničkih postaja onih naselja u kojima je bila brojnija mađarska zajednica.

Prva je željeznička pruga kroz Novsku prošla u smjeru Zagreb – Sisak – Novska 1880. godine, no kako je ona bila dosta opterećena, odabran je pravac kraći za otprilike 12 kilometara, koji je od Novske prema Zagrebu išao preko Dugoga Sela. Navedenu je prugu izgradilo Dioničarsko društvo Lonjskopoljske željeznice, sa sjedištem u Budimpešti, a dovršena je 1897. godine.⁶ Iz Novske je pak na istok sve do Zemuna vodila glavna pruga Kraljevskih mađarskih državnih željeznica koja se u Brodu spajala na prugu s Bosnom, a u Vinkovcima se odvajala prema Osijeku i Dalju (pruga je građena u etapama od 1878. do 1891. godine). U svakom slučaju, najkasnije do 1897. godine, kada je dovršen i drugi pravac iz Novske prema Zagrebu, Novska postaje važno prometno željezničko čvorište.⁷ Prilikom njezina dovršetka, pravaški političar Ivan Ružić problematizirao je pitanje službenoga mađarskog jezika i na toj dionici željeznice u Hrvatskoj smatrajući da se »hrvatski novac troši za željeznice u korist tuđinca Mađara i da se time hrvatski narod oštećuje i vrijeđa«. ⁸

Što se tiče broja Mađara u Novskoj i okolici, na području općine Novska 1900. godine bilo je 555 Mađara od ukupno 23 578 stanovnika (2,35 %), a godine 1910. broj Mađara smanjio se na 538 od ukupno 26 128 stanovnika (2,06 %).⁹ U samoj Novskoj 1900. godine živjelo je 70 Mađara od ukupno 1 728 stanovnika (4,05 %), a njihov je broj do 1910. godine porastao na 138 Mađara od ukupno 1 951 stanovnika Novske (7,07 %).¹⁰ Značajniji je broj Mađara bio u naselju Brestaća gdje je bilo 73 Mađara od ukupno 666 stanovnika 1900. godine (10,96 %), no i njihov se broj smanjio u međupopisnom razdoblju (do 1910. godine), kada ih je preostalo 41 u naselju u kojemu je ukupan broj stanovnika porastao na 707 (5,80 %).¹¹ Asimilacija je, dakle, bila izuzetno brza na tom području još u doba Austro-Ugarske Monarhije. U naselju Kozarice 1900.

godine bilo je 68 Mađara od ukupno 541 stanovnika 1900. godine (12,57 %), a 1910. godine 85 Mađara od 615 stanovnika (13,82 %).¹² U naselju Lipovljani bilo je 125 Mađara od ukupno 1 507 stanovnika 1900. godine (8,29 %), a 1910. godine njihov se broj smanjio na 101 od ukupno 1 940 stanovnika (5,21 %).¹³ U naselju Stara Subocka bilo je 1900. godine 65 Mađara od ukupno 1 044 stanovnika (6,23 %), a 1910. godine 46 Mađara od 736 stanovnika (6,25 %).¹⁴ U svim je drugim naseljima u okolici Novske bilo znatno manje mađarskoga stanovništva, u pravilu se radilo od jedne osobe ili jedne mađarske obitelji u pojedinom naselju (ako ih je uopće i bilo) do svega nekoliko mađarskih obitelji.

»MI IZNOSIMO OVO, DA SE CIELA JAVNOST DIGNE I DA PROSVJEDUJE JER OVAKO DALJE NE SMIJE, NITI MOŽE DA IDE!«¹⁵ OTVORENJE MAĐARSKE ŠKOLE U NOVSKOJ, UPISI U NJU I NJEZINA OSNOVNA ORGANIZACIJA

Namjere za otvorenje mađarske škole u Novskoj postojale su najkasnije 1909. godine, kada se pisalo u mađarskom tisku da je prikupljeno 97 potpisa Mađara toga kraja koji su svoju zamolbu predali lokalnoj vlasti u Novskoj i hrvatskoj vladi. Međutim, ona im je odbijena bez objašnjenja. Članak se završava rečenicom: »I onda Hrvati govore o nasilnoj mađarizaciji!«. ¹⁶ O planovima za izgradnju mađarske željezničarske škole u Novskoj pisao je i hrvatski tisak 1911. godine, konkretno *Obzor*, koji je naveo podatak da mađarske škole u Pleternici i Novskoj »diže Kr. ugarska državna željeznica, a stajat će preko 350.000 kruna.... Mi iznosimo ovo, da se ciela javnost digne i da prosvjeduje jer ovako dalje

⁶ Siniša Lajnert, »Ustroj i djelovanje Dioničarskoga društva Lonjskopoljske željeznice u periodu Austro-Ugarske Monarhije«, Časopis za suvremenu povijest, br. 3 (Zagreb, 2020.), str. 934-935.

⁷ Godine 1918. postaja Novska navedena je kao dio pruge Sisak – Brod, u nadležnosti Poslovne uprave u Pečuhu. Predstojnik postaje bio je Gyula Veres, a činovnici su bili István Balogh, Ivan Dodigovics, Zoltán Révész i István Magyar.

⁸ S. Lajnert, *Ustroj i djelovanje Dioničarskoga društva Lonjskopoljske željeznice*, str. 948.

⁹ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske (1880-1991.)*, Zagreb, 1939.

¹⁰ Isto, 1949.

¹¹ Isto, 1940.

¹² Isto, 1944.

¹³ Isto, 1946.

¹⁴ Isto, 1954.

¹⁵ *Opet nove magjarske školarjne*, *Obzor*, br. 94., Zagreb, 5. 4. 1911, 2.

¹⁶ *Pécsi Közlöny*, 17. évfolyam, 48. szám, *A magyar iskolák ellen*, Pécs, 3. 3. 1909., 4-5.; *Pesti Napló*, 60. évfolyam, 51. szám, *Horvátok a magyar iskolák ellen*, 2. 3. 1909., 15-16.

ne smije, niti može da ide!»¹⁷ Očigledno je da je zbog pritiska javnosti hrvatska vlada dugo odgađala otvorenje te škole, a za što je prema peštanskom tisku bio najodgovorniji Antun Cuvaj,¹⁸ koji se dva puta oglašio za molbu Mađarskih kraljevskih državnih željeznica za otvorenjem vlastitih škola u Novskoj, Sisku, Karlovcu, Bjelovaru, Virovitici i Varaždinu.¹⁹

Mađarska je škola u Novskoj počela djelovati tek u rujnu 1913. godine, nakon dopuštenja hrvatske banske vlade.²⁰ Prvo sačuvano školsko izvješće te škole postoji za nastavnu godinu 1914./1915. koja je navedena kao druga nastavna godina te škole, a posljednje za nastavnu godinu 1916./1917., koja je bila četvrta nastavna godina te škole. Ukupno su, dakle, sačuvana svega tri školska izvješća, a sva su tri sačuvana samo u fondu Državne knjižnice Szécsényi u Budimpešti i pisana su mađarskim jezikom.²¹

Uprava Mađarskih kraljevskih državnih željeznica »nije žalila ni truda ni materijalne potpore kako bi naša škola napredovala i dalje cvjetala«, zaključio je ravnatelj Mađarske škole u Novskoj povodom toga što je krajem školske godine 1914./1915. unajmljena još jedna učionica za potrebe škole za sljedeću nastavnu godinu, uz već postojeću jednu učionicu u gradu Novskoj. Ravnatelj je nadalje napisao: »Nadamo se da se oni koji su u prethodnoj školskoj godini upisali svoju djecu kod nas, ali im djeca zbog ratnih okolnosti nisu pohađala našu školu, neće okrenuti od naše škole i napustiti ju. Naša škola njihovoj djeci drži budnu nacionalnu svijest, i održava veze koje ih vežu uz našu dragu domovinu. Vidjet će to da će ova ovdje škola, u kojoj naš narod živi kao na otoku okružen drugim narodima, utjecati na njihove živote. Jer cilj je naše škole da tihim i utjecajnim radom spasi, očuva i odgaja naš narod koje je ovdje otrgnut od naše domovine i koji živi u teškim okolnostima. Ova će škola nastojati proširiti znanje svakoga djeteta koje primi u svoj zagrljaj, ali mu omogućiti i materijalne uvjete da to postigne. Stoga je obveza svakoga Mađara da paze jedan na drugoga, kako bi upisali svoju djecu u mađarsku školu. Treba znati i to da u našoj školi ipak ima i djece drugoga materinjeg jezika i drugih vjera.

Međutim, mi ćemo upisati djecu kojoj je materinji jezik hrvatski i srpski samo onda, ako su im djeca zaposlenici željeznice i iskažu izričitu želju za tim. Ne dajte se povoditi ni za kim. Ne dopuštajte da vas itko uvlači u nepotrebne rasprave. Djecu koja će stići vlakom čekat će na kolodvoru učitelj, koji će ih u redu dovesti do škole. Bit će pod nadzorom i nakon nastave. Neće se povlačiti po gradu jer bez školske dozvole nitko ne može ići u grad. Djecu koja idu kući vlakom ispratit će učitelj, kako se na vlaku ne bi dogodile nikakvi dječji nestašlucci ili nevolje. (...) Naša škola ne brine samo o duhovnoj ishrani djece, o odgoju i obrazovanju, nego veliku brigu vodi i o tjelesnom uzdizanju. Tako će ubuduće naša škola imati i cjelodnevni boravak, gdje će učenici umorni od nastave u zimskim mjesecima moći za jednu ili dvije krune mjesečno dobiti topli obrok. Cjelodnevni boravak služi u prvom redu učenicima koji dolaze iz okolice, ali svaki naš učenik koji bude želio, moći će uplatiti prehranu.«²²

Djeca kojoj su roditelji bili zaposlenici željeznice školu su pohađali besplatno, dok su roditelji ili skrbnici koji nisu bili namještenici Mađarskih kraljevskih državnih željeznica trebali platiti godišnju školarinu u iznosu od 2 krune za učenika I. razreda, 3 krune za učenika II. razreda, 4 krune za učenika III. razreda, 5 kruna za učenika IV. razreda i 6 kruna za učenika V. razreda. U taj su iznos bili uključeni svi udžbenici i školski pribor koji su učenici besplatno dobili. Vrlo siromašni učenici mogli su biti oslobođeni i od te naknade prema odluci Školskoga odbora. Iznosi dobiveni od školarine prosljeđivali su se u školsku blagajnu.²³ Uz navedeno, i siromašne su učenice besplatno dobivale materijal za ručni rad. Potrebni materijal za nastavu ručnoga rada kupljen je zahvaljujući pomoći uprave Mađarskih kraljevskih državnih željeznica koja je u tu svrhu donirala 60 kruna 1914. godine, 80 kruna 1915. godine i 105 kruna 1916. godine.«²⁴

Nastava je u školskoj godini 1914./1915. započela samo za 50 učenika koji su živjeli u samoj Novskoj, dok za učenike koji su živjeli u okolnim selima to nije bilo moguće organizirati vlakom kao ranije, također zbog

¹⁷ *Opet nove mađarske školarine*, 2.

¹⁸ Antun Cuvaj (1854.–1927.) u to je vrijeme još uvijek bio zemaljski školski nadzornik za pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji (tu je dužnost obavljao od 1887. do 1913. godine). Inače je poznat kao istaknuti hrvatski pedagog i autor pedagoških djela te građe za povijest hrvatskoga školstva.

¹⁹ *Pesti Hirlap*, 34. évfolyam, 200. szám, *A legsötétebb Horvátországból*, Budapest, 24. 8. 1912., 3.

²⁰ Erzsébet Tárczai, Magyar iskolák Horvát-Szlavonországban, *Magyar Paedagogia*, 27. évfolyam, Budapest, 1918., 113.; *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 56. évfolyam, 32. szám, Budapest, 1913., 505.; *Budapesti Hirlap*, 33. évfolyam, 183. szám, Uj magyar iskolák Horvátországban, Budapest, 3. 8. 1913., 10.; *Mađarske škole u Hrvatskoj*, Obzor, br. 210., Zagreb, 5. VIII. 1913., str. 2.

²¹ Mađarska, Országos Szécsényi Könyvtár, Iskolai Értesítők, 78644./1915.; 95502/1916; 101606/1917.

²² MA, OSZK, 78644./1915., 5-6.

²³ MA, OSZK, 95502/1916., 35.

²⁴ MA, OSZK, 78644./1915., 7.; MA, OSZK, 95502/1916, 5.; MA, OSZK, 101606/1917., 4.

ratnoga voznog reda vlakova (slično kao i u mađarskoj školi u Brodu).²⁵ Ipak, neki su roditelji (u nedostatku prikladnijih željezničkih linija) slali svoju djecu poslijepodnevnim vlakovima u školu. Ukupno se radilo o 21 takvom učeniku, tako da je ukupno broj učenika koji je na neki način pohađao školu bio 71, no kako se tijekom školske godine ispisalo 6 učenika, na kraju školske godine bilo je samo 65 učenika.²⁶

Školske godine 1915./1916. nastava se relativno uredno odvijala s dva nastavnika, još uvijek u dva unajmljena prostora koja nisu najbolje odgovarala željenoj svrsi. Ravnatelj škole nadao se da »Ipak postoji nada da će nam se u bližoj budućnosti glede toga popraviti stanje.«²⁷

Tijekom školske godine 1915./1916. upisalo se 14 dječaka i 12 djevojčica, ukupno 26 učenika, ispisalo se 6 dječaka i 6 djevojčica, ukupno 12 učenika, na kraju je godine ostao 61 dječak i 50 djevojčica, ukupno 111 učenika. Redovna je nastava započela 6. rujna 1915. godine i bez prekida se odvijala do 3. lipnja 1916. godine.²⁸

Tijekom školske godine 1916./1917. upisalo se 8 učenika, a ispisalo se 25 učenika, tako da je na kraju školske godine ostao 81 dječak i 70 djevojčica, ukupno 151 učenik. Nastava je trajala od 4. rujna 1916. do 5. lipnja 1917. godine. Zbog povećanog broja učenika unajmljena je i treća učionica i zaposlen je treći učitelj. Treći je učitelj bio Sándor Prack, koji je došao iz škole u Brodu uredbom 185465/916, a u školu je došao 8. rujna 1916. godine.

Školski je liječnik bio dr. Mór Politzer, koji je početkom svake školske godine obavljao zdravstvene preglede svih učenika, od kojih se poimence spominju oftalmološki pregled i provjera boluju li djeca od kakvih zaraznih bolesti. Tijekom školske godine 1915./1916. u Novskoj i okolici pojavila se epidemija velikih boginja te je djecu trebalo cijepiti protiv njih. Liječnik je cijepljenje svih učenika škole obavio 26. siječnja 1916. godine.²⁹

Zanimljiv je podatak da je učenike koji su u školu putovali vlakom od željezničke stanice do škole pratio po jedan učitelj, a ti su se učitelji izmjenjivali na mjesечноj bazi. Škola je smatrala da na taj način osigurava da putovanje kući učenika iz okolice Novske protječe bez ozbiljnoga incidenta.³⁰ Škola je inače ponašanjem i

Tablica 1. Upisanih učenika u Mađarsku školu u Novskoj u šk. god. 1914./1915.

Razred	Dječaka	Djevojčica	Ukupno
I.	38	17	55
II.	11	17	28
III.	9	2	11
IV.	5	2	7
Ukupno	63	38	101

Tablica 2. Upisanih učenika u Mađarsku školu u Novskoj na početku šk. god. 1915./1916.

Razred	Dječaka	Djevojčica	Ukupno
I.	23	17	40
II.	20	9	29
III.	6	16	22
IV.	4	2	6
Ukupno	53	44	97

Tablica 3. Upisanih učenika u Mađarsku školu u Novskoj u šk. god. 1916./1917. (MA, OSZK, 101606/1917., 3.)

Razred	Dječaka	Djevojčica	Ukupno
I.	39	28	67
II.	21	18	39
III.	23	12	35
IV.	3	16	7
V.	4	2	6
Ukupno	92	76	168

držanjem svojih učenika općenito bila zadovoljna, kao i njihovom marljivošću i napretkom. Međutim, kako je naveo ravnatelj Balogh, »u više smo navrata doživjeli da pojedini roditelji nisu kod kuće poticali svoju djecu na korisni rad i marljivost, i stoga ubuduće tražimo od tih pojedinih roditelja da nam pomognu u našem plemenitom radu, jer će od toga imati koristi ne samo škola, nego u prvom redu sami roditelji.«³¹

²⁵ Denis Njari, Mađarska škola u Brodu, *Prilozi za povijest Broda i okolice*, knjiga 5 (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2021.), str. 105.

²⁶ MA, OSZK, 78644./1915., 4.

²⁷ MA, OSZK, 95502/1916, 2.

²⁸ Isto, 4.

²⁹ MA, OSZK, 78644./1915., 6.; MA, OSZK, 95502/1916, 5.

³⁰ MA, OSZK, 95502/1916, 5.; MA, OSZK, 101606/1917., 4.

³¹ MA, OSZK, 95502/1916, 5.

Škola je svake godine redovito bila pod stručnim nadzorom pa je tako tijekom školske godine 1915./1916. dana 18. rujna 1915. godine školu službeno posjetio Mate Vitković, hrvatski kraljevski učiteljski službenik, a zatim i 1. svibnja 1916. Aurel Langer, tajnik Mađarskih kraljevskih željeznica. Od članova Školskoga odbora, u više su navrata školu obišli njegov predsjednik Izsó Vermes, zatim Rezső Hajdú i Ignác Décsi.³² Tijekom školske godine 1916./1917. školu je 26. siječnja 1917. službeno posjetio Tamás Pracny, državni školski nadzornik te 24. ožujka 1917. Miksa Jurčić, županijski školski nadzornik. Od članova Školskog odbora školu su posjetili Rezső Hajdú, glavni šumski inženjer u Jasenovcu, László Réti, prometni redar, Gyula Veres, šef stanice u Novskoj i Ignác Décsi, ljekarnik u Novskoj.³³

»TO JE PRAVA JANJIČARSKA ŠKOLA!«³⁴ VJERONAUKE U MAĐARSKOJ ŠKOLI U NOVSKOJ

Svaki je nastavni dan započinjao i završavao molitvom, s ciljem njegovanja i razvoja vjerskoga osjećaja kod učenika. Usto, učenici rimokatoličke vjeroispovijesti redovito su do završetka zime 1914./1915. sudjelovali u mjesnoj crkvi u Novskoj nedjeljom i na blagdane na misama. No, nakon zime, učenici Mađarske škole u Novskoj više nisu smjeli prisustvovati svetoj misi, prema dopisu broj 22/815 novskoga katoličkog župnika Luke Žiljara školskoj upravi, koji se pozivao na to da je crkva premala. Uprava škole tome je pokušala doskočiti rješenjem broj 307684/914 kojim je za vjeronauk rimokatoličkih učenika u školi namješten franjevac Alfons Andrašec (koji je znao mađarski jezik), a započeo je u školi održavati vjeronauk od 23. veljače 1915., tjedno četiri sata svake srijede.³⁵

O navedenom se događaju raspravljalo i u Saboru, a zatim pisalo i u *Obzoru* u kojemu su prenesene riječi zastupnika Radića: »To je prava janjičarska škola, tre-

balo bi ju smjesta zatvoriti, i što veli Šurmin predsjednik Hrvatske narodne straže na ovo. Zastupnik veli da je to skandal!«³⁶ Naime, prema mišljenju iznesenom u Saboru, vjeronauk se u školi trebao održavati na hrvatskom jeziku, a ne na mađarskom. Ravnateljstvo Mađarskih kraljevskih državnih željeznica očitovalo se na navedeni slučaj s obrazloženjem da »pošto je nastavni jezik magjarski traži se od vjeroučitelja da mora znati magjarski, a hrvatski jezik može služiti samo kao pomoćni.«³⁷ Konačno je problem u odnosima između Mađarske škole u Novskoj i novskoga župnika Luke Žiljara riješen uredbom 39982/916. Njome je župnik dobio od zagrebačke nadbiskupije dopuštenje za posebno služenje jutarnje svete mise za Mađare. Tako su učenici pohađali jutarnju svetu misu nedjeljom i na blagdane, a također su sudjelovali i na uobičajenim procesijama te su u doba Uskrsa išli na svetu ispovijed i pričest. Spomenuti je župnik 29 učenika škole ispovijedao dana 21. travnja u katoličkoj crkvi u Novskoj, a sljedećega im je dana i podijelio hostiju. Od spomenutih 29 učenika, za njih 21 to je bila Prva pričest. Uprava Mađarskih kraljevskih državnih željeznica tom je prilikom za uspomenu svim prvopričesnicima poklonila »lijepu sliku.«³⁸ Povrh svega, župnik Luka Žiljar zaposlen je honorarno u Mađarskoj školi u Novskoj te je umjesto franjevca Andrašeca počeo održavati vjeronauk dva sata tjedno.³⁹ U svakom slučaju, škola je vjerskom obrazovanju (po mogućnosti – na materinskom jeziku) pridavala veliku pažnju, od učenika svih vjeroispovijesti očekivalo se redovito tjedno prisustvovanje vjerskim obredima, a od katolika se očekivala i ispovijed i pričest za Božić i Uskrs, o čemu je škola također vodila evidenciju.⁴⁰ »I od svojih smo učenika drugih vjeroispovijesti uvijek zahtijevali, da svoje vjerske obveze u crkvi marljivo održavaju.«⁴¹

Ravnatelj Balogh je, uistinu snažne napore uprave Mađarskih kraljevskih državnih željeznica za obuhvaćanjem svih učenika vjeronaukom, popratio sljedećim riječima u školskom izvješću: »Kako naša uprava vodi očinsku brigu o tome da se zadovolje sve vjerske potrebe djece, i trudi se kako bi se to što bolje osiguralo, svje-

³² Isto, 7.

³³ MA, OSZK, 101606/1917., 4-5.

³⁴ *Novi skandal u magjarskim školama, Narodna obrana*, god. 13. br. 43., Osijek, 23. 2. 1914., 3.

³⁵ Alfons Andrašec vjeronauk je godinu dana prije toga držao u Mađarskoj školi u Brodu. D. Njari, *Mađarska škola u Brodu*, 142.

³⁶ *Novi skandal u magjarskim školama*, 3.

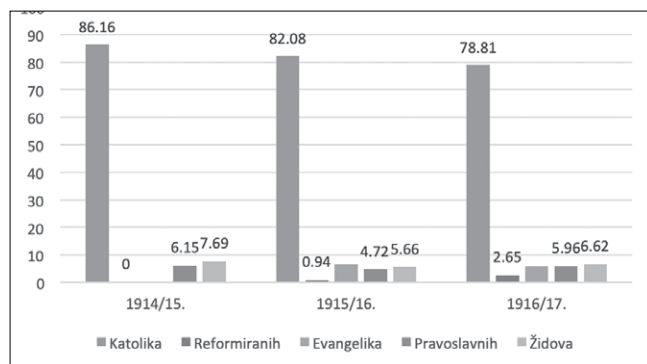
³⁷ Isto.

³⁸ Ista je praksa nastavljena i sljedećih godina pa je tako, primjerice, i 15 prvopričesnika 1917. godine dobilo simbolične poklone od uprave Mađarskih kraljevskih državnih željeznica. MA, OSZK, 78644./1915., 6.; MA, OSZK, 101606/1917., 5.

³⁹ MA, OSZK, 95502/1916, 6.

⁴⁰ U školskom je izvješću za školsku godinu 1916./17. zapisano da se u doba Božića i Uskrsa ispovijedalo i pričestilo po oko 40 učenika. MA, OSZK, 101606/1917., 5.

⁴¹ MA, OSZK, 101606/1917., 5.

Grafikon 1. Učenci Mađarske škole u Novskoj prema vjeroispovijesti po šk. godinama

Tablica 4. Raspodjela učenika po vjeroispovijesti šk. god. 1914./1915. (MA, OSZK, 78644./1915., 16.)

Razred	Katolici	Pravoslavni	Židovi	Ukupno
I.	26	2	3	31
II.	17	1	1	19
III.	8	1	1	10
IV.	5	0	0	5
Ukupno	56	4	5	65

Tablica 5. Raspodjela učenika po vjeroispovijesti šk. god. 1915./1916. (MA, OSZK, 95502/1916., 23.)

Razred	Katolici	Pravoslavni	Židovi	Reformirani	Evangelici	Ukupno
I.	38	3	2	0	6	49
II.	22	2	1	0	1	26
III.	21	0	1	1	0	23
IV.	6	0	2	0	0	8
Ukupno	87	5	6	1	7	106

Tablica 6. Raspodjela učenika po vjeroispovijesti šk. god. 1916./1917. (MA, OSZK, 101606/1917., 23.)

Razred	Katolici	Pravoslavni	Židovi	Reformirani	Evangelici	Ukupno
I.	51	3	3	4	3	64
II.	28	4	2	0	5	39
III.	22	2	4	0	1	29
IV.	17	0	1	0	0	18
V.	1	0	0	0	0	1
Ukupno	119	9	10	4	9	151

doči i to da je za nekoliko naših protestantskih učenika imenovan i poseban vjeroučitelj reformiranog i evangeličkoga vjeronauka.⁴² Vjeronauk reformiranih protestantskih (mađ. református) učenika održavao je Dániel Takácsi, župnik u Brekinskoj, a evangeličkih Sándor Szerényi, župnik u Antunovcu, koji su imenovani uredbom 211406/915. Imenovani su održavali tjedno po jedan sat vjeronauka.⁴³ Protestantski pastor je, u pravilu, za održavanje vjeronauka u mađarskoj školi u Novskoj dobivao godišnje 260 kruna, što je činilo oko 7 % njegova ukupnoga godišnjeg prihoda, a koji je iznosio 3 630 kruna, zajedno s prihodima od zemljišta i školarine.⁴⁴ Vjeronauk učenika izraelitske vjere održavao je

Vilmos Goldstein, kutinski rabin.⁴⁵ Vjeronauk pravoslavni učenika je (od 15. veljače 1917. godine po uredbi ravnateljstva 32421/917) održavao Mihael Medaković, jasenovački pravoslavni svećenik, dok je Danijel Podunavac, župnik u Rajiću, bivši vjeroučitelj razriješen te dužnosti. Školske godine 1916./1917. promijenila se i osoba koja je držala vjeronauk reformiranih učenika, s obzirom na to da je Dániel Takácsi, dotadašnji vjeroučitelj, postao župnik u Zádoru u Mađarskoj, na njegovo je mjesto uredbom ravnateljstva 106622/917 došao njegov nasljednik, novi župnik u Brekinskoj - Sándor Halász.⁴⁶

⁴² MA, OSZK, 78644./1915., 6.

⁴³ MA, OSZK, 95502/1916, 6.

⁴⁴ *Dunántúli Protestáns Lap*, 27. évfolyam, 11. szám, Pápa, 1916., 88.

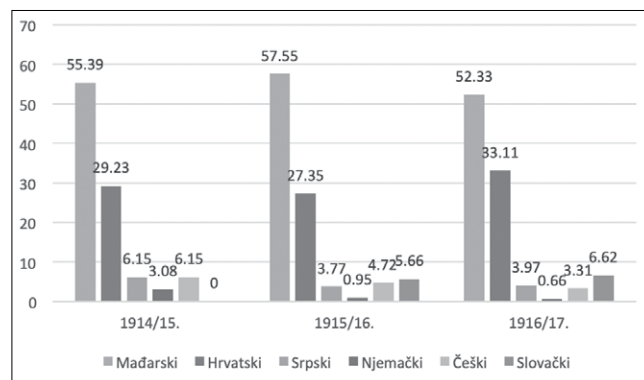
⁴⁵ MA, OSZK, 78644./1915., 6.

⁴⁶ MA, OSZK, 101606/1917., 5.

»U NAŠOJ ŠKOLI IPAK IMA I DJECE DRUGOGA MATERINJEG JEZIKA I DRUGIH VJERA.«⁴⁷ NACIONALNA STRUKTURA UČENIKA

Mađarska škola u Novskoj vjerojatno je bila mađarska željezničarska škola u Hrvatskoj s najvećim udjelom učenika kojima mađarski nije bio materinji jezik, s obzirom na to da se radilo o kraju u kojemu nije živjelo mnogo Mađara. Ipak, i u takvim okolnostima broj učenika mađarskoga materinskog jezika uvijek je bio natpolovičan, a broj učenika hrvatskoga materinskog jezika nije prelazio udio od jedne trećine. Indikativan je podatak da je i mađarski tisak u studenom 1917. godine prenio izvadak iz saborske rasprave u kojoj se izričito spominje Mađarska škola u Novskoj kao ona koja ne

upisuje isključivo djecu mađarskoga materinjeg jezika te kako bi trebala prestati s takvom praksom jer cilj mađarskih škola u Hrvatskoj nije bio mađarizacija hrvatske djece.⁴⁸

Grafikon 2. Postotni udio učenika Mađarske škole u Novskoj prema materinskom jeziku

Tablica 7. Raspodjela učenika po materinjem jeziku šk. god. 1914./1915. (MA, OSZK, 78644./1915., 16.)

Razred	Mađarski	Hrvatski	Srpski	Njemački	Češki	Ukupno
I.	19	7	2	0	3	31
II.	9	8	1	0	1	19
III.	5	3	1	1	0	10
IV.	3	1	0	1	0	5
Ukupno	36	19	4	2	4	65

Tablica 8. Raspodjela učenika po materinjem jeziku šk. god. 1915./1916. (MA, OSZK, 95502/1916., 23.)

Razred	Mađarski	Hrvatski	Srpski	Njemački	Češki	Slovački	Ukupno
I.	24	14	2	0	3	6	49
II.	18	5	2	0	1	0	26
III.	14	8	0	0	1	0	23
IV.	5	2	0	1	0	0	8
Ukupno	61	29	4	1	5	6	106

Tablica 9. Raspodjela učenika po materinjem jeziku šk. god. 1916./1917. (MA, OSZK, 101606/1917., 23.)

Razred	Mađarski	Hrvatski	Srpski	Njemački	Češki	Slovački	Ukupno
I.	36	25	0	0	0	3	64
II.	16	11	4	0	3	5	39
III.	15	8	2	0	2	2	29
IV.	12	6	0	0	0	0	18
V.	0	0	0	1	0	0	1
Ukupno	79	50	6	1	5	10	151

⁴⁷ MA, OSZK, 78644/1915, 5-6.

⁴⁸ *Pesti Hirlap*, 39. évfolyam, 284. szám, *Nők a horvát biroságonál*, Budapest, 17. 11. 1917., 5.; *Pesti Napló*, 68. évfolyam, 284. szám, *Általános, egyenlő, titkos*, Budapest, 17. 11. 1917., 2.

UČITELJI

Prve školske godine za koju postoji sačuvano izvješće, 1914./1915., na Mađarskoj je školi u Novskoj stalno zaposlen bio samo István Balogh koji je podučavao sve predmete, od prvoga do četvrtog razreda. István Balogh u Novsku je doselio iz Indije u istočnom Srijemu gdje je ranije također radio kao učitelj, a 1915. godine imao je 12 godina radnoga staža.⁴⁹ Tijekom cjelokupnog razdoblja djelovanja škole, Balogh je bio njezin ravnatelj.⁵⁰ Osim njega, u školi su 1914./1915. još bili honorarno zaposleni i supruga Jakaba Kollára, inače iz Slavenskog Broda (koja je učenice podučavala ručnome radu, a navedene je godine već imala tri godine radnoga iskustva)⁵¹ te franjevac Alfons Andrašec koji je predavao katolički vjeronauk i rabin Vilmos Goldstein koji je predavao »židovski vjeronauk«.⁵²

Sljedeće školske godine, zbog povećanja broja učenika, došlo je do potrebe za zapošljavanjem još jednoga

učitelja. Druga je učiteljica u novskoj mađarskoj školi bila Róza Láposi, udana za Ivana Dodigovicsa (inače činovnika željezničke postaje u Novskoj),⁵³ a premještena je iz škole u Novom Dalju uredbom 157532/915 od 7. rujna 1915. godine.⁵⁴ Ravnatelj Balogh ju je opisao kao marljivu i ambicioznu.⁵⁵ Osim nje, u školu su još honorarno zaposleni i Sándor Szörényi kao vjeroučitelj evangeličkoga vjeronauka i Dániel Takácsi kao vjeroučitelj reformiranoga vjeronauka.⁵⁶

I naredne je školske godine zbog povećanog broja učenika unajmljena i treća učionica i zaposlen je treći učitelj. To je bio Sándor Prack, koji je došao iz škole u Brodu uredbom 185465/916, a u školu je došao 8. rujna 1916. godine.⁵⁷ Međutim, on je u školi ostao samo jednu školsku godinu jer je već školske godine 1917./1918. godine umjesto njega bio zaposlen učitelj Menyhért Gyula Knezevich.⁵⁸

RB	Ime učitelja	Što podučava?	U kojim razredima?	Tjedni broj sati	Godina radnoga iskustva u ovoj školi	Ukupno godina radnoga iskustva
1.	István Balogh	Sve	III.–V.	28	4	13
2.	Sándor Prack	Sve	II.–III.	24	1	5
3.	Róza Láposi	Sve	I.	20	2	4
4.	Supruga Jakaba Kollára	Ženski ručni rad	II.–V.	2	4	5
5.	Luka Žiljar	Rimokatolički vjeronauk	I.–V.	2	2	2
6.	Mihael Medaković	Pravoslavni vjeronauk	I.–III.	1	1	1
7.	Sándor Szörényi	Evangelički vjeronauk	I.–III.	1	2	2
7.	Sándor Halász	Reformirani vjeronauk	I.–III.	1	1	1
8.	Rabin Vilmos Goldstein	Židovski vjeronauk	I.–V.	1	4	4

Tablica 10. Učitelji Mađarske škole u Novskoj šk. god. 1916./1917. (MA, OSZK, 101606/1917, 11.)

⁴⁹ *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 32. évfolyam (Budapest, 1913.), 332.; *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 33. évfolyam (Budapest, 1914.), 338.

⁵⁰ *Dunántúl*, 6. évfolyam, 260. szám, *Máv tanerők előléptetése*, 14. 11. 1916., 3.; *Pécsi Napló*, 25. évfolyam, 254. szám, *Máv tanerők előléptetése*, 14. 11. 1916., 4.

⁵¹ Učiteljica Kollár nastavu ručnoga rada održavala je do 13. listopada 1916. godine (kada su vlakovi 5818 i 5819 kojima je ona putovala prestali prometovati) te je nakon toga uredbom 259065/916 njezinu nastavu preuzela učiteljica Róza Laposi. MA, OSZK, 78644./1915., 7.; MA, OSZK, 101606/1917., 4.

⁵² MA, OSZK, 78644./1915., 15.

⁵³ S. Lajnert, *Ustroj i djelovanje Dioničarskoga društva Lonjskopoljske željeznice*, str. 948.

⁵⁴ *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 35. évfolyam (Budapest, 1916.), 330.

⁵⁵ MA, OSZK, 95502/1916, 4.

⁵⁶ MA, OSZK, 95502/1916, 19.

⁵⁷ MA, OSZK, 101606/1917, 4.

⁵⁸ *Magyarország tisztí cím- és névtára*, 37. évfolyam (Budapest, 1918), 272.

ŠKOLSKI ODBOR

Tijekom školske godine 1914./1915. dotadašnji predsjednik Školskoga odbora József Bock, inženjer na kolodvoru u Novoj Gradišci, premješten je u Vinkovce, a na njegovo je mjesto namješten inženjer Frigyes Buócz. Njihov je rad u školskom izvješću opisan na sljedeći način: »U protekloj su školskoj godini članovi školskoga odbora u više navrata izvršili pregled škole; ljekarnik u Novskoj Ignác Décsi te tajnik pri mađarskim državnim željeznicama Lajos Monszpart. Frigyes Buócz, inženjer u Novoj Gradišci, predsjednik Školskoga odbora, također je bio često u našoj školi i brinuo ne samo o napretku učenika, nego i o materijalnim potrebama, te je iste uvijek rješavao u najkraćem roku, izuzetno odgovorno ispunjavajući čast i obaveze svoje funkcije.«⁵⁹

Članovi školskoga odbora 1914./1915. godine:

Predsjednik:

- Frigyes Buócz, inženjer u Novoj Gradišci

Imenovani članovi:

- Ignác Décsi, ljekarnik u Novskoj
- Rezső Hajdú, glavni šumski inženjer u Jasenovcu
- Antal Weiss, šef stanice, potpredsjednik odbora
- Miksa Zsombor, šef stanice u Novoj Gradišci

Članovi po službenoj dužnosti:

- Dr. Aurél Langer, pomoćni tajnik ravnateljstva mađarskih državnih željeznica, školski predavač
- Mato Mirković, gradonačelnik Novske
- Dr. Mór Politzer, liječnik
- Luka Žiljar, župnik u Novskoj
- István Balogh, učitelj, bilježnik odbora⁶⁰

Sljedeće školske godine (1915./1916.) dogodila se promjena na čelu Školskoga odbora. S obzirom na to da je raniji predsjednik Frigyes Buócz namješten u Šikloš, na njegovo je mjesto došao Izsó Vermes, također kao inženjer u Novoj Gradišci uredbom 238592/915. Kako je te godine isteklo 3 godine od prvoga imenovanja odbora, ono je uredbom 4162/915 ponovno imenovano na razdoblje od 3 godine u sljedećem sastavu: Izsó Vermes, inženjer u Novoj Gradišci kao predsjednik, a čla-

novi Rezső Fuchs, prometni stručnjak, Antal Weiss, šef stanice u Novskoj, Rezső Hajdu, glavni šumski inženjer u Jasenovcu, Ignác Décsi, ljekarnik u Novskoj i Miksa Zsombor, šef stanice u Novoj Gradišci. Tijekom školske godine održali su dvije sjednice na kojima su se bavili tekućim pitanjima škole.⁶¹

I školske godine 1916./1917. došlo je do promjene u odboru budući da je Antal Weiss, upravitelj stanice u Novskoj, potpredsjednik odbora, namješten u Bosanski Brod. Na mjesto člana uprava je namjestila Gyulu Vereša, tadašnjega šefa stanice, a Rezső Fuchsa zamijenio je László Réti, tada namješteni prometni redarstvenik.⁶² Tijekom godine održali su dvije sjednice koje su se bavile tekućim pitanjima. Na osnivačkoj sjednici 14. rujna 1916. za potpredsjednika je izabran Rezső Hajdu, jasenovački inženjer.

ŠKOLSKA KNJIŽNICA

U školskom izvješću za školsku godinu 1914./1915. ravnatelj István Balogh naveo je da je »za našu školu nabavka i uređenje školske opreme i pribora od prvorazrednoga značaja. Udareni su temelji naše knjižnice – kako stručne učiteljske knjižnice, tako i one za mladež. (...) Naša uprava razvija našu knjižnicu iz godine u godinu.«⁶³ Te je godine fond učiteljske knjižnice obogaćen knjižicom Lászlá Nagya *A gyermek* (hrv. *Dijete*). Fond učiteljske stručne knjižnice tada je iznosio 58 djela u 85 svezaka, a knjižnica za mladež brojila je 60 djela u 63 sveska. Školske godine 1914./1915. u školu su stizali sljedeći listovi: *A Hivatalos Lap* (hrv. *Službeni list*), *Hivatalos Közlöny* (hrv. *Službeni glasnik*), *Néptanító Lapja* (hrv. *List narodnih učitelja*), *Vasárnapi Könyv* (hrv. *Nedjeljna knjiga*) i *Službeni Glasnik*.⁶⁴

Školske godine 1915./1916. školski je inventar, stanje školskoga pribora i knjižnice ocijenjeno kao prvorazredno. Te je godine ravnateljstvo obogatilo inventar druge školske učionice svim potrebnim predmetima, a učiteljska je knjižnica obogaćena knjigama *Hazánk Földje* i *Diplomáciai okmánytár* (hrv. *Zemlja naše domovine* i *Diplomatski zbornik*). Stručna učiteljska knjižnica brojila je 90 svezaka (60 djela), a knjižnica za mlade 63 sveska (60 djela). Te su školske godine u školu stizali isti listovi kao i prethodne.⁶⁵

⁵⁹ MA, OSZK, 78644./1915., 7.

⁶⁰ Isto, 14.

⁶¹ MA, OSZK, 95502/1916, 5.

⁶² MA, OSZK, 101606/1917, 3.

⁶³ MA, OSZK, 78644./1915, 7.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ MA, OSZK, 95502/1916, 6-7.

Školske godine 1916./1917. ravnateljstvo je obogatio školski inventar predmetima potrebnim za treću učionicu te s 23 aparata za predmet prirode i geometrije. Te je godine učiteljska knjižnica obogaćena i knjigom naslova *Iskola és egészség* (hrv. Škola i zdravlje). Uz sve listove koji su stizali i ranije, te su školske godine u školu počela pristizati i tri dodatna lista: *A Népművelés* (hrv. *Narodna kultura*), *Jó Pajtás* (hrv. *Dobri drug*) i *Az én Ujságom* (hrv. *Moje novine*). Uz navedeno, svake je godine posredstvom Julijanskoga društva školi bilo poslano 200 komada kalendara,⁶⁶ koji su podijeljeni među učenicima i Mađarima u okolici.⁶⁷

MANIFESTACIJE MAĐARSKE ŠKOLE U NOVSKOJ

O javnim manifestacijama koje je organizirala Mađarska škola u Novskoj nije poznato ništa izuzev onoga što se nalazi zapisano u sačuvanim školskim izvješćima same škole. A iz njih se može iščitati primjericice to da je škola 1. svibnja 1916., prema okružnici Ministarstva za vjerska i pitanja javnoga obrazovanja (VI 30000/916.), u okviru školskih blagdana obilježila i *Dan Karpata*.⁶⁸ Svečani je program bio sljedeći: Himna (mađarska), javno predavanje *Značenje Karpata u obrani Domovine* te *Szózat*.⁶⁹ Tom prilikom škola je prikupila donacije za opustošena sela u Gornjoj Ugarskoj (područje današnje Slovačke, op. a.). Učenici su tada samostalno prikupili 59,60 K, učiteljsko vijeće 20 K, a mjesto Novska 38,36 K. Ukupno je dakle prikupljena svota od 117,96 K koju je ravnatelj škole poslao Državnom povjerenstvu za mjesta stradala u ratu.

Dana 4. listopada 1916. povodom imendana cara Franje Josipa i 19. studenoga 1916. povodom imendana

pokojne kraljice Elizabete održana je sveta misa kojoj su prisustvovali učenici i učitelji škole. Smrt cara Franje Josipa obilježena je i prigodnim programom u okviru škole, a učenici i učitelji škole su i na dan pokopa zajednički sudjelovali na misi zadušnici.⁷⁰ Nedugo potom, članovi učiteljskog vijeća obilježili su prigodnim programom i krunidbeni blagdan.⁷¹ Dana 27. travnja i 9. svibnja 1917. obilježeni su imendan i rođendan kraljice Zite svetom misom i molitvom *Te Deum*, koju su predvodili učenici Mađarske škole u Novskoj uz vodstvo svojih učitelja.⁷²

Svake je godine pak prigodnim kraćim programom obilježavan i mađarski nacionalni blagdan 15. ožujka, u spomen na mađarsku revoluciju 1848./1849. godine. Ravnatelj Balogh se požalio da se škola nalazila »još uvijek u tijesnim iznajmljenim prostorijama koji ne ispunjavaju u svemu ni najosnovnije zahtjeve (...) i naravno da u nedostatku odgovarajućega i primjerenoga mjesta škola nije mogla obilježavati blagdane na primjeren način.«⁷³

Sljedeći naredbu br. 97331/917, dana 12. svibnja 1917. godine obilježen je *Dan ptica i drveća*, kada su svi učenici otišli na izlet u šumu nedaleko od Novske. Na ondje održanom predavanju »upoznali smo se s korisnim pticama u prirodi i njihovoj velikoj koristi, značenju te o potrebi čuvanja i brige za pticama. Tada smo i rasvijetlili djeci važnost drveća za gniježđenje i reprodukciju ptica. Nakon predavanja, djeca su cijelo poslijepodne provela veselo u igrama, recitacijama i pjesmi.«⁷⁴

Na kraju svake školske godine održavao se javni završni ispit, pred izaslanicima ravnateljstva Mađarskih kraljevskih državnih željeznica, Školskoga odbora te pred velikim brojem zainteresiranih građana. Nakon ispita, izvrsni učenici dobrog vladanja dobili su na poklon knjige, a školska je godina bila zaključena podjelom svjedodžbi.⁷⁵

⁶⁶ Radilo se o kalendarima *Szlavóniai Magyarok Képes Kalendáriuma* (hrv. *Ilustrirani kalendar slavonskih Mađara*), izdavanima u Osijeku, koji su osim svoje prvotne funkcije imali i ulogu svojevrsnoga godišnjaka za Mađare u Hrvatskoj i Slavoniji. B. Makkai, *Magyar nemzetpolitikai törekvések Szlavóniában*, 67.; D. Njari, Osječko-mađarsko novinstvo s početka 20. stoljeća, *Osječki zbornik*, XXXI-XXXII, Muzej Slavonije, Osijek, 2016., 45.

⁶⁷ MA, OSZK, 101606/1917., 6.

⁶⁸ *Dan Karpata* proslavljan je tada širom mađarskih škola i diljem Mađarske, kao svojevrsni alternativni blagdan »proleterskom Prvom maju«. Tim se blagdanom željelo naglasiti (mađarsko) domoljublje i kršćanska vjera (svibanj je među katolicima poznat kao mjesec posvećen Blaženoj Djevici Mariji), a što je za državu predstavljalo znatno važnije vrijednosti od proleterstva i internacionalizma. *Veszprémi Hírlap*, XXIV. Évfolyam, 18. szám, *Kárpátok napja*, 30. 4. 1916., 1.

⁶⁹ *Szózat* je mađarska domoljubna pjesma. Smatra se drugom nacionalnom himnom nakon službene te se izvodi prilikom nacionalnih proslava na kraju određene ceremonije.

⁷⁰ MA, OSZK, 101606/1917, 5.

⁷¹ Isto, 7.

⁷² Isto, 5-6.

⁷³ MA, OSZK, 101606/1917, 7.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ MA, OSZK, 78644./1915, 8.

»U TAKVIM MAČEHINSKIM UVJETIMA...«⁷⁶ RAD ŠKOLE U OKOLNOSTIMA PRVOG SVJETSKOG RATA

Prve godine Prvoga svjetskog rata nastava se u Mađarskoj školi u Novskoj održala bez većih prekida, ali s više poteškoća jer se broj učenika značajno povećao. U uvodnom je dijelu toga izvješća uprava škole iznijela nadu da će se, u skladu s povećanim brojem učenika, povećati i broj nastavnika na školi, za barem još jednoga, ali zbog okolnosti rata koji je izbio to ipak nije bilo moguće. Ravnatelj Balogh ovim je riječima popratio okolnosti u kojima se škola našla školske godine 1914./1915.: »Rat koji je jurnuo na našu domovinu prouzrokovao je žrtve svakome našem građaninu. Kako bi potpomogla ratne napore, i naša je škola dala svoj doprinos. Za božićne poklone našim vojnicima organizirali smo prikupljanje novca te smo prikupili 16 kruna i 82 filira, tome je iznosu učiteljsko vijeće pridodalo još 4 forinte tako da je ukupna prikupljena svota iznosila 20 kruna i 82 filira. Za prikupljen je iznos svako naše djetete od poštovanoga mađarskoga kraljevskoga ratnoga ministarstva dobilo lijepu zahvalnicu.«⁷⁷ Nadalje, škola je iz ureda župana Požeške županije dobila naredbu 12134/914 prema kojoj su za vojnike učenici trebali skupljati lišće kupine. Rezultat toga bilo je prikupljenih 5 kg toga osušenoga lišća.⁷⁸ Osim toga, škola je radila i zavoje za ranjene vojnike, a za potrebne rukavice i kape za snijeg za vojnike na bojištu navedeno je da ih uslijed kasno započete nastave ručnoga rata te maloga broja učenica u trećem i četvrtom razredu (bilo ih je samo četiri), učiteljica s učenicima nije uspjela izraditi.«⁷⁹

I naredne školske godine (1915./1916.) nastava se održavala mirno, iako s velikim poteškoćama. Vojna uprava nije uzela prostore škole u svrhu bolnice. Nastava se odvijala u iznajmljenim prostorijama, na uobičajen način. Broj učenika koji pohađaju školu ne samo da se nije smanjio, nego se i značajno povećao. Zbog povećanja iznad stotinu učenika bilo je potrebno zaposliti još jednoga učitelja. Obrazovanje je tako započelo samo sa 60 učenika iz same Novske, i to se tako održavalo sve

do Božića 1915. godine. Potrebni predmeti za namještene druge učionice su, zbog nedostatka radne snage, došli tek oko Božića. Kada je namještena druga učionica te kada je 18. siječnja 1916. krenuo prometovati vlak Novska-Medari-Dragalići za školsku djecu, ponovno se pojavila mogućnost pohađanja škole za učenike iz okolice Novske. Nastavu nisu redovito uspjela pohađati ni djeca s vozne linije Novska-Kutina, nego su ju pohađala samo jedan mjesec. Od 18. veljače 1916. godine do kraja školske godine svi su učenici mogli pohađati školu. Ravnatelj Balogh rad u nastavi opisao je ovako: »Bilo nam je teško raditi s njima; nastavni je materijal bilo potrebno prolaziti ispočetka, kada su ostali učenici već napredovali prema njegovom kraju. I zatim kada smo jedva uspjeli sa svom djecom započeti rad, učenici s vozne linije Novska-Kutina, nakon 2 tjedna što su pohađali nastavu, ponovno su bili prisiljeni ostati kod kuće, jer je putnički vlak broj 5503 kojim su učenici putovali kući ponovno ugašen.«⁸⁰ Kako bi se prekinulo takvo neodrživo stanje pomogla je uprava željeznica u Zagrebu na način da je iz stanice u Novskoj polazio teretni vlak broja 5571, a njemu je priključen i jedan putnički vagon od 12. svibnja 1916. godine, kada su ti učenici ponovno počeli pohađati školu i svakoga se dana vraćati kući. Takvo je izvanredno stanje naravno izazvalo štetu te su mnogi od roditelja zbog toga prestali slati svoju djecu u školu. Od 12. svibnja, kada je krenuo završni dio školske godine, više nije vlakom išao isti onaj broj djece koji se upisao na početku školske godine. Nadalje, djeca koja su putovala linijom Novska-Medari-Dragalići na stanici su dugo čekala vlak 5818, koji je vrlo često zbog velikoga kašnjenja (od 2-3 sata) umjesto u 5 sati kretao iz Novske u 7-8 sati navečer. Kao rezultat toga, izostao je željeni uspjeh i napredak kod učenika, što se posebice osjetilo u prvom razredu, u kojemu 35 % učenika nije napredovalo u viši razred.⁸¹

Ravnatelj je takve ratne okolnosti zaključio riječima: »U takvim mačehinskim uvjetima je naša jedva trogodišnja škola zbog ratom otežanoga stanja, ipak svojim radom doprinijela ratnim naporima. Našim junačkim vojnicima na bojištu prikupili smo i poslali božićne poklone.«⁸² Među učenicima, školskim odborom i učiteljskim vijećem prikupljen je sljedeći iznos: učenici su

⁷⁶ MA, OSZK, 95502/1916, 8.

⁷⁷ MA, OSZK, 78644./1915, 7-8.

⁷⁸ Gotovo identična količina osušenoga lišća kupine prikupljena je i sljedeće školske godine (također temeljem odredbe Požeške županije 12205/915). MA, OSZK, 95502/1916, 11.

⁷⁹ MA, OSZK, 78644./1915, 7-8.

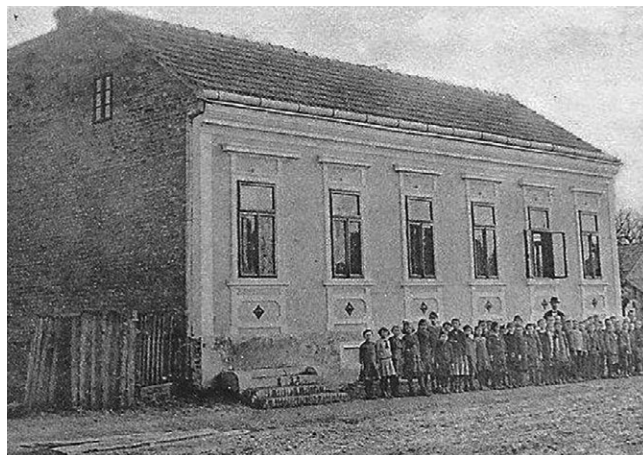
⁸⁰ MA, OSZK, 95502/1916, 8.

⁸¹ MA, OSZK, 95502/1916, 8.

⁸² Na prikupljanje poklona za Božić vojnicima na ratištu pozivala je okružnica 13000/1915 Ugarskog kraljevskog ministarstva za vjeru i javne poslove. MA, OSZK, 95502/1916, 8.

prikupili 41 K 34 f, Školski odbor 30 K, a učiteljsko vijeće 15 K, odnosno škola je ukupno prikupila 86 K 34 f.⁸³ Prikupljena je svota poslana Uredu za ratnu pomoć, za koju je svaki darivatelj dobio lijepu spomen-sliku »koja će našim učenicima biti ne samo vječna radost, nego će im služiti i kao uspomena.«⁸⁴ Za isti je cilj prethodne školske godine (1914./'15.) prikupljeno 20K 82 f. Škola je kao poruku učenicima namijenila sljedeći tekst: »Draga djeco! Domoljublje koje je pobudilo vaša nedužna srca neka vam bude društvo, kada prestane vapaj vaših srca za našim palim herojima koji su pali za našu domovinu, sjetite se riječi našega voljenoga pjesnika: *Pepelu naših predaka! Mir s vama, domovina je sretna i snažna!*«⁸⁵

Tijekom školske godine 1916./'17. zbog pogoršanih životnih uvjeta, utjecaj rada najviše se očitovao u izostanku djece. Zbog stalnih putovanja i izmjena željezničkoga voznog reda, roditelji nisu bili u mogućnosti slati djecu u školu. Kada je primjerice došlo proljeće, »došli su roditelji koji ne rade na željeznici i zatražili da ispišemo njihovu djecu, jer su kod kuće imali potrebu za njihovim radom u poljoprivredi. Tijekom školske godine nije bio nijedan dan, da više djece nije izostalo. Takve loše uvjete dodatno je otežala i kasna, ali teška zima.«⁸⁶ Djeca iz okolice Novske koja su putovala vlakom zbog nedostatka vlaka jedan mjesec nisu mogla pohađati školu, a mnogi koji su iz Novske, nisu imali obuču. Iako je ukupno broj učenika premašivao 150, u jednom je trenu tijekom školske godine pao na 60, kada je uslijed nedostatka materijala za ogrjev škola bila prisiljena svesti nastavu na samo jednu učionicu. Zbog voznoga reda naša su djeca u zimsko vrijeme putovala kući navečer u 7-8 sati. Djeca koja su išla linijom Novska-Sunja (u nedostatku primjerenoga vlaka) sudjelovala su na nastavi samo poslijepodne.⁸⁷ Kako se i životni standard učenika i njihovih roditelja znatno snizio kako je rat napredovao, uprava škole pokušala je barem donekle ublažiti njegove posljedice te je prikupljana pomoć za najpotrebnije siromašne učenike. Usto, ravnateljstvo Mađarskih kraljevskih državnih željeznica darovalo je školi 200 kruna za 9 najsiromašnijih učenika kako bi im se mogla nabaviti obuča.⁸⁸ Ravnatelj Balogh sve je te okolnosti popratio sljedećim zaključkom: »Rat je snažno utjecao na napredovanje naših učenika. Zbog neredovitih voznih redova, nepostojanja odgovarajuće odjeće i obuće, mnogo je željenih nastavnih rezultata izosta-

Fotografija 1. Zgrada Mađarske škole u Novskoj u razdoblju Austro-Ugarske

Fotografija 2. Zgrada Mađarske škole u Novskoj, suvremeno stanje (današnja adresa: Ulica Kralja Tomislava 16, Novska)

lo. Uspostavljanjem normalnih uvjeta, koje želimo što prije, zadaća naše škole bit će nadoknaditi nedostatke i propuste koje je rat prouzročio u tjelesnom i duhovnom odgoju naših učenika.«⁸⁹

Učenici su i školske godine 1916./'17. prikupili gotovoga novca za vojne invalide u ukupnom iznosu od 67 kruna, koji je škola prosljedila Uredu za ratnu pomoć. Osim toga, učenici su u proljeće prema napatku ravnateljstva željeznica 223063/916 za potrebe Crvenoga križa prikupljali divlje kestene, a prikupili su 3 q lišća. Školsko izvješće za navedenu godinu završeno je riječima »Neka je hvala našim malim prikupljačima pomoći!«

⁸³ MA, OSZK, 95502/1916, 9.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, 12.

⁸⁶ MA, OSZK, 101606/1917, 7-8.

⁸⁷ MA, OSZK, 101606/1917, 7-8.

⁸⁸ Isto, 8.

⁸⁹ Isto.

ZAKLJUČAK

Mađarska je škola u Novskoj djelovala 5 školskih godina, posljednjih 5 godina Austro-Ugarske, od 1913. do 1918. godine, i to u ratnim okolnostima. Hrvatska ju je javnost još i prije otvaranja dočekala neprijateljski i s nepovjerenjem, smatrajući ju oružjem mađarizacije. Škola se suočavala s okolnostima koje je prouzrokovao rat, kao primjerice prisiljenost rada u stiješnjenom prostoru koji se nije mogao grijati, nedostatku učiteljskoga kadra, pa čak i nemogućnosti gotovo polovine učenika da školu uopće i pohađaju tijekom velikoga dijela školske godine zbog nepostojanja odgovarajućega prijevoza za učenike koji su živjeli u okolici Novske. Škola se jasno trudila očuvati mađarski identitet svojih učenika, a iako je između dvadeset i trideset posto djece bilo nemađarsko, ne može se reći da je cilj škole bio mađarizirati hrvatsku djecu, nego baš suprotno, cilj joj je bio spriječiti mađarsku djecu da se kroatiziraju. Niti iz jednoga aspekta djelovanja Mađarske škole u Novskoj ne može se iščitati namjera mađarizacije hrvatskih građana toga grada ili okolice. S druge strane, asimilacija Mađara u Hrvate već je u austrougarskom periodu bila neizbježna i vrlo brza, što se može zaključiti već iz popisa stanovništva 1910. godine kada je u odnosu na deset godina ranije smanjen broj Mađara s 555 na 538, dok je ukupan broj stanovnika značajno povećan, što je smanjilo ionako malen udio Mađara na području novskoga kotara. Škola je s raspadom Austro-Ugarske Monarhije, u jesen 1918. godine, prestala s radom te se otada više nigdje na području Novske i okolice nastava ne izvodi na mađarskom jeziku.

POPIS IZVORA I LITERATURE

Arhivski izvori

Mađarska (MA); Országos Szécsényi Könyvtár (OSZK), Iskolai értesítők

Objavljeni izvori

- Cuvaj, Antun. 1910. *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. IV (Zagreb: Kr. Hrv.–Dalm. zem. vlada, 1910.)
- Lakatoš, Josip. 1914. *Narodna statistika* (Osijek: Vlastita naknada, 1914.)
- Magyarország tisti cím- és névtára*, 32-37. évfolyam, Budapest, 1913-1918.

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991., Zagreb, 1998.

Novine

- Budapesti Hirlap* (1913., 1917.)
- Dunántúl* (1916.)
- Dunántúli Protestáns Lap* (1916.)
- Narodna Obrana* (1914.)
- Pécsi Közlöny* (1909.)
- Pesti Hirlap* (1912.)
- Pesti Napló* (1909., 1916., 1917.)
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (1913.)
- Obzor* (1911., 1913.)
- Veszprémi Hirlap* (1916.)

Literatura

- Cuvaj, Antun. 1910. *Građa za povijest školstva*, svezak IV. (Zagreb: Kr. Hrv.–Dalm. zem. vlada, 1910.)
- Gross, Mirjana. 1960. *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907* (Beograd: Institut društvenih nauka, 1960.)
- Gujaš, Josip. 1971. »Nacionalna obrana Mađara u Slavoniji na prijelomu XIX. i XX. st. u okviru »Slavonske akcije«, *Historijski zbornik*, br. 23-24., Društvo za hrvatsku povijesnicu (Zagreb, 1971.)
- Lábadi, Károly. 2012. *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában* (Osijek: HunCro, 2012.)
- Lajnert, Siniša. 2020. »Ustroj i djelovanje Dioničarskoga društva Lonjskopolske željeznice u periodu Austro-Ugarske Monarhije«, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3. (Zagreb, 2020.)
- Makkai, Béla. 2011. Magyar nemzetpolitikai törekvések Szlavóniában a 19-20. század fodulóján, *Rovátkák* (Osijek: HunCro, 2011.)
- Makkai, Béla. 2003. *Végvár vagy hídfő? Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában*, *Kisebbségkutatás könyvek* (Budapest, 2003.)
- Njari, Denis. 2018. *Mađari istočne Slavonije od 1702. do 1831. godine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2018.)
- Njari, Denis. 2021. »Mađarska škola u Brodu«, *Prilozi za povijest Broda i okolice*, knjiga 5 (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2021.)

Njari, Denis. 2016. »Osječko-mađarsko novinstvo s početka 20. stoljeća«, *Osječki zbornik*, XXXI-XXXII (Osijek: Muzej Slavonije, 2016.)

Njari, Denis. 2021. *Povijest Vladislavaca* (Osijek: Matica hrvatska, 2021.)

Penavin, Olga. 1981. *A nagycsaládszervezet* (Novi Sad, 1981.)

Tárczai, Erzsébet. 1918. Magyar iskolák Horvát-Szlavonországban, *Magyar Paedagogia*, 27. évfolyam (Budapest, 1918.)

Župan, Dinko, 2016. »Kulturni i intelektualni razvoj u Hrvatskoj u »dugom« 19. stoljeću«, u: *Temelji moderne Hrvatske* (Zagreb: Matica hrvatska, 2016.), str. 279.

Hungarian school in Novska

Summary

For the first time, the paper presents in detail the work and activities of the Hungarian-language elementary school that operated in Novska at the end of the Austro-Hungarian period. The school was founded by the Hungarian State Railways in 1913 and was one of the few schools of its type that operated in Western Slavonia, in contrast to a number of schools with Hungarian as the teaching language that operated in Eastern Slavonia at the time. The main sources used for the work are preserved in heritage institutions in Hungary and were compiled by the then Hungarian administration, written in the Hungarian language and, together with the relevant Hungarian literature, compared with the Croatian perspective of the above presented issue.

Keywords: Hungarian school, Novska, Hungarian minority, Hungarians, minority education, railway schools